

POSLEDNJI AJETI SURE EL-BEKARE

Rifet ŠAHINOVIĆ

Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Bihaću
rifets@hotmail.com

SAŽETAK: Posljednji ajeti sure El-Bekare nose snažnu teološku poruku o Božijoj moći, jedinstvu i pravednosti. Prvi dijelovi ajeta naglašavaju da Allah vlada svime na nebesima i Zemlji te da oprašta onima koje On odabere. U dovama koje slijede vjernici mole Allaha da ih ne kazni zbog nenamjernih grešaka i zaborava te da ih ne optereti iznad njihovih mogućnosti. Također, navedenom dovom se traži oprost za prošle grijeha i moli za zaštitu od iskušenja koja su iznad ljudskih sposobnosti. Ovi ajeti podsjećaju na važnost pokajanja, vjerničke odgovornosti i poštivanja Božijih zakona, kako u odnosu prema sebi, tako i prema drugima. Posljednji ajeti sure El-Bekare nisu samo molitva za umrle, već i upute za žive, pozivajući ih na moralnu ispravnost, pokajanje i vjeru u Allahovu milost.

Ključne riječi: posljednji ajeti sure El-Bekare, Božija moć, opraštanje, dova, vjernička odgovornost, Allahova pomoć

Tumačenje posljednjih ajeta sure El-Bekare

U nauci o Kur'anu posebno mjesto zauzimaju završeci ajeta, ali i posljednji ajeti kur'anskih sura. Svi završeci kur'anskih sura predstavljaju svojevrsnu poentu i rezime svega što je kazano u tom poglavlju i izazivaju posebnu pažnju kod čitalaca Kur'ana. Zato će neki teoretičari islama kazati da završeci kur'anskih sura predstavljaju jednu vrstu himne. Otud se u našim medresama i na islamskim fakultetima uče napamet završni ajeti pojedinih kur'anskih sura poznati pod nazivom ašereta. Ona se uče na mnogim vjerskim svečanostima u džamijama ili na drugim prigodnim mjestima.

Završetak kur'anske sure El-Bekare je itekako interesantan za razmišljanje, a kur'anska dova u posljednjem ajetu ove sure posebno skuplja pažnju i izaziva divljenje svakog vjernika. U tradiciji muslimana prisutna je praksa da se posljednja

tri ajeta ove sure uče na kaburu nakon klanjanja dženaza-namaza (ovo je poznato kao ašere *Lillahi*).

Dva ajeta prije dove na samom kraju sure El-Bekare (284–285) također su vrlo zanimljivi i imaju značajnu povezanost s posljednjim ajetom iste sure:

لِّلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَإِنْ تُبَدُّوا
مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفَوْهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ
اللّٰهُ فَيَغْفِرْ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبْ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ
عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Allahu pripada sve što je na nebesima i što je na Zemlji. Pokazivali vi šta je u dušama vašim ili skrivali, Allah će vas za to pitati, pa će oprostiti kome hoće, a kazniti koga hoće. A Allah nad svime ima moć.

Ashabi, r.a., su bili ljudi duboke bogobojaznosti i iskrene predanosti Allahu. Kada je objavljen dio iz navedenog ajeta – *Pokazivali vi šta je u dušama vašim ili skrivali, Allah će vas za to pitati...* – obuzeo ih je strah.

Uplašili su se da će biti odgovorni čak i za ono što samo pomisle, za prolazne misli, sumnje ili šejtanske došaptaje koje čovjek ne može uvijek kontrolirati. Otišli su Poslaniku, a.s., i rekli: "Allah nam je propisao namaz, post, džihad i druge obaveze – i prihvatili smo ih. Ali, sada nam je objavljen ajet koji ne možemo podnijeti!" Oni nisu, poput prethodnih naroda, tražili olakšice ili odbijali naredbe. Umjesto toga, pokazali su pokornost i rekli: "Čujemo i pokoravamo se." Njihova uzvišena svijest o odgovornosti i strah od Gospodara bila je razlog zbog čega ih je Allah pohvalio. Kao odgovor na iskrenost i pokornost ashaba, Uzvišeni Allah je objavio olakšanje u posljednjim ajetima sure El-Bekare. U njima se jasno kaže da Allah ne opterećuje nikoga više nego što može podnijeti. Poslanik, a.s., zatim je obradovao svoj umet riječima: *Allah je oprostio mom umetu ono što pomisli, sve dok to ne izgovori ili ne postupa po tome* (Et-Taberi, 1995).

Ova objava je bila smiraj srcima vjernika i još jedan dokaz Allahove milosti. U njoj se ogleda ravnoteža između odgovornosti i milosti: čovjek se poziva da čuva svoje srce i misli, a ostavlja se prostor da ne bude kažnjen za ono što nije mogao izbjeći.

ءَامَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ
وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ
وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْ
رُّسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا
وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

Poslanik vjeruje u ono što mu se objavljuje od Gospodara njegova, a i vjernici – svaki od njih vjeruje u Allaha, i meleke Njegove, i Knjige Njegove, i poslanike Njegove: "Mi među poslanicima Njegovim ne pravimo razliku!" I govore: "Čujemo i pokoravamo se! Molimo Te za oprost, Gospodaru naš, a kod Tebe je konačno odredište!" (El-Bekare, 285)

Zadržimo se na nekoliko komentatorskih značajki u vezi s navedenim ajetima s kraja sure El-Bekare.

Prvo, na samom početku vidljiva je naglašenost Božije jednoće i jedinstva: *Allahu pripada sve što je na nebesima i što je na Zemlji*. To je temelj vjerovanja jednog muslimana. Bog je Jedan i Jedin; Stvoritelj svega, Njemu pripada sve i Njemu se sve vraća. Sva filozofija i kazivanja islama za muslimana počinju i završavaju tim akaidskim aksiomom. Ustvari, sva brojna kazivanja i tumačenja u povijesti muslimanskog mišljenja samo su pokušaji da se objasne te temeljne vjerske istine.

Drugo, naglašava se važnost transparentnosti ljudi u djelovanju, ponašanju i životu općenito. Ovdje se na posredan način od ljudi traži da ono što skrivaju i ono što pokazuju kroz djela mora biti identično: *Pokazivati vi šta je u dušama vašim [u mislima vašim] ili skrivali, Allah će vas za to pitati*. Ljudi se trebaju voditi transparentnošću kroz život.

Kako to da On oprašta kome hoće, a kažnjava koga hoće? Ovdje je važno stalno imati na umu da zbog vanjskih djelovanja i unutrašnjih dvojbi

čovjeka, Uzvišeni Bog oprašta ili kažnjava po Svojim mjerilima. A kakva su Božija mjerila, to je nedokučivo za čovjeka ograničenog razuma. Allahova kazna nije proizvoljna, ona dolazi iz Njegove pravednosti. U Kur'anu se više puta ponavlja da kazna dolazi onima koji ustraju u nepravdi i grijehu (Junus, 44). Također, onaj ko se ne pokaje zaslužuje posljedice svojih djela (En-Nisa', 123). Prema tome, Allahova kazna odgovor je na ljudska djela, a ne nešto što dolazi bez razloga. Jedino On istinski zna čija djela zaslužuju kaznu, a čija oprost.

Treće, poslije kazivanja o Božijoj jednoći odmah dolazi objava: "Poslanik vjeruje u ono što mu se objavljuje od Gospodara njegova, a i vjernici." Temeljna karakteristika Objave od Gospodara svjetova je kontinuitet i trajanje: muslimani vjeruju u sve poslanike, a poslanici i vjernici vjeruju u ono što On objavljuje.

Četvrto, nakon naglašavanja Božijeg jedinstva, odnosa Stvoritelja i čovjeka, kontinuiteta i trajanja Božije objave te vjerovanja poslanika i vjernika u Objavu, slijedi poslanička i vjernička izjava: "Čujemo i pokoravamo se! Molimo Te za oprost, Gospodaru naš, a kod Tebe je konačno odredište!"

Navedena dva ajeta iz sure El-Bekare (284–285) zapravo su uvod u dovu koju sadrži posljednji ajet iste sure.

Dova živih među kaburovima: poruka posljednjeg ajeta sure El-Bekare

لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا ۢ إِلاَّ وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا ٱكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ ٱخْطَاْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا ۖ إَصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلُنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَٱعْفُ عَنَّا وَٱغْفِرْ لَنَا وَٱرْحَمْنَا ۖ أَنْتَ مَوْلَانَا فَٱنصُرْنَا عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْكَافِرِينَ

Allah svaku osobu obavezuje samo onoliko kolike su njene mogućnosti; njoj u korist ide ono dobro koje zaradi, a na njenu štetu ide ono zlo

koje sebi privrijedi. Gospodaru naš, nemoj nas kazniti ako zaboravimo ili nehotice pogriješimo! Gospodaru naš, ne tovari na nas breme kao što si ga natovarao na one prije nas! Gospodaru naš, ne opterećuj nas onim za što nemamo snage! Preko grijeha naših prijed, oprosti nam i smiluj nam se! Ti si Gospodar naš, pa nas pomozí protiv naroda koji ne vjeruje! (El-Bekare, 286)

Prvo se kaže da je čovjek obavezan samo onoliko koliko mu mogućnosti dozvoljavaju – *Allah svaku osobu obavezuje samo onoliko kolike su njene mogućnosti*. Ovdje je upotrijebljen izraz *illa vus'aha*, koji doslovno znači "koliko okolnosti i prilike dopuštaju čovjeku". Allah ne obavezuje čovjeka osim toliko. Na drugom mjestu u Kur'anu stoji: *Ne zadužuje Bog nikoga više nego što mu je dao – la jukellifullahu nefsen illa ma ataha*, tj. više od njegovih mogućnosti (Et-Talak, 7). To je jedno od mogućih tumačenja uvodnog dijela posljednjeg ajeta sure El-Bekare. Pogledajmo ljude koji se opterećuju vjerskim obavezama i propisima mimo vlastitih mogućnosti, mimo prilika i okolnosti u kojima se nalaze, a Kur'an sugerira da se sve to treba uzeti u obzir?! Pa ne može se vjerski koncept izraziti izvan kulturnološkog formata. Vjera se mora artikulirati u odnosu na kulturu u kojoj se obitava. Ovaj diskurs može se razvijati i na sociološkom planu. Svaki čovjek može graditi odnos prema pojavnom svijetu na sljedeće načine: a) shodno mogućnostima i potencijalima koje stječe kroz život, školu, odrastanjem, oslanjanjem na roditelje i sl.; b) shodno okolnostima i prilikama (ponekad čovjek ima mogućnosti, ali prilike ne dozvoljavaju da ih realizira); c) shodno obavezama koje preuzima, kako se i kaže dalje u ajetu: (...) *njoj (osobi) u korist ide ono dobro koje zaradi, a na njenu štetu ide ono zlo koje sebi privrijedi*.

Tek poslije ovih uvodnih konstatacija i kur'anskih preporuka slijedi dova. Da kažemo i to da neki komentatori Kur'ana smatraju kako dove koje slijede ne bi bile moguće za čovjeka da nije one dove prije:

Čujemo i pokoravamo se! Molimo Te za oprost, Gospodaru naš, a kod Tebe je konačno odredište!

Dova počinje riječima:

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا

Gospodaru naš, nemoj nas kazniti ako zaboravimo ili nehotice pogriješimo!

Ovom dovom molimo Gospodara da nam ne zamjeri, ne uzima za grijeh, ako nešto zaboravimo. Čovjek je doista biće zaborava: zaboravlja na preuzete obaveze, prijateljstva, podarene blagodati itd. Prema tome, čovjek može zaboraviti suštinske stvari u životu (npr. roditelje) – pa ako zaboravlja na svoga Stvoritelja, kako neće zaboraviti ljude i obaveze na Zemlji? Tu karakteristiku svakodnevno uočavamo kod ljudi.

Ova kur'anska dova opominje čovjeka da moli Stvoritelja da ga ne kažnjava u slučaju da pogriješi, ako nešto nenamjerno učini. U kur'anskoj suri El-Ahzab, 5, stoji da se ne piše u grijeh ono što se omaškom učini – piše se ono što se namjerno učini. Uzmimo za primjer grijehenje prema drugom čovjeku. Postoje ljudi koji svjesno planiraju nekome učiniti zlo, katkad samostalno, a katkad s drugima. Sastanče i smišljaju kako drugog poniziti, uvrijediti i naštetiti mu. Prema propisima islama za to nema oprosta, osim pod određenim uvjetima. Ako se slučajno – tj. nehotice – neko povrijedi, potrebno je tražiti oprost i od tog insana i od Boga. Jasno je, dakle, da je namjerno učinjeno zlo drugome mnogo teži grijeh.

Ovim važnim životnim poukama uči nas upravo ova dova, a slijedi i njen drugi dio:

رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا

Gospodaru naš, ne tovari na nas breme kao što si ga natovarao na one prije nas!

Ovdje se dovi da nas Stvoritelj sačuva nošenja tereta koji su nosili oni što su živjeli nekad ranije. Ljudi su različiti po razumijevanju iskušenja i izdržljivosti prilikom njihovog

podnošenja pa često mogu pokleknuti pod teretom za koji im se čini da ga ne mogu nositi. U klasičnim komentarima Kur'ana se navode raniji Božiji poslanici i narodi čiji su šerijati bili rigorozni – npr. za vrijeme Musaa, a.s., vjerovodstvo je nalagao recipročnu kaznu; za vrijeme Isaa, a.s., put do Dženneta bilo je moguće naći samo uz odricanje od ovoga svijeta itd. Značenje ove dove moguće je dovesti u korelaciju s navedenim bremenima ranijih Božijih poslanika.

Međutim, našem Poslaniku, a.s., i njegovom umetu, kroz ovu dovu se posredno poručuje da trebaju raditi tako da olakšavaju ljudima koji dolaze poslije njih, tj. budućim generacijama, a ne da im oteža(va)ju. Iz koncepta Božijeg olakšavanja ljudskom rodu slijedi ljudsko olakšavanje drugima. Ne smiju se buduće generacije opterećivati sopstvenim (ne)djelima. Tu može pomoći jedino Uzvišeni Allah jer On upravlja okolnostima i situacijama. Tome služi dova: *Gospodaru naš, ne tovari na nas breme kao što si ga natovarao na one prije nas!*

Nažalost, današnje generacije ostavljaju teško breme onima koji dolaze poslije: političar svojom nesposobnošću, profesor učmalošću, direktor neradom, a roditelj uskogrudnošću.

Slijedi i treći dio dove:

رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ

Gospodaru naš, ne opterećuj nas onim za što nemamo snage!

Ovo je sama srž dove – nemoj nas, Gospodaru naš, opterećivati nečim što ne možemo podnijeti; zakloni nas, Stvoritelju, od tereta koje ne bismo mogli izdržati. Ovu dovu čovjek bi svakodnevno trebao učiti. Postoje takva iskušenja pri kojima čovjek gubi svijest, zdravo promišljanje, poštenje, karakter pa učini djela koja nikada ranije ne bi učinio. Jer, postoje trenuci u životu kada čovjek, suočen s težinom sudbine, izgubi orijentir. Tada prestaje promišljati zdravo, nestaje poštenje, izmiče karakter – i desi se da uradi nešto što nikada ranije ne bi ni pomislio.

Posebno je to vidljivo kada ljudi preuzmu pozicije moći i društvene uloge koje nadilaze njihove kapacitete. Ne samo da ih to slomi, već pod tim

teretom često izgube ono najvrednije – obraz, čast i povjerenje. To, nažalost, svakodnevno gledamo, u svim slojevima društva: od politike do obrazovanja, od porodice do pravosuđa.

Zato molimo Allaha da nam podari okolnosti u kojima ćemo moći ostati ljudi – moralni, dostojanstveni, čestiti, uspravni, ispravni i ustrajni. Da nam podari prilike koje nas neće vući u propast, već nas podržati u dobru.

Vrlo je zanimljiva kur'anska riječ *takutun*, spomenuta u ovom dijelu dove, a znači *energija, snaga*. Prema tome, molimo Boga da nas zaštiti od situacija i belaja pod kojima ćemo pokleknuti, izgubiti snagu i energiju, pamet i razboritost, pa se nećemo moći više uzdići.

Dalje se navodi u dovi: *preko grijeha naših prijeđi (va'fu anna)*, tj. pomiluj nas. Aboliraj nas od odgovornosti za mnoge ružne postupke, kako se navodi na više mjesta u Kur'anu, npr. (...) *mnogo toga Allah i oprostí (ve ja'fu an kesir)* (Eš-Sura, 34). Da Allah kažnjava za sve grijeha, ni crv ne bi hodao – kaže se u suri En-Nahl, 61.

Dalje slijedi u dovi:

Oprosti nam i smiluj nam se! Ti si Gospodar naš [ti si nam najbliži], pa nas pomozi protiv naroda koji ne vjeruje!

Ovo nisu samo riječi, već duboke, životne istine za svakog čovjeka koji razmišlja. Može li čovjek opstati na Zemlji, a da nije pod Božijom zaštitom i milošću?

Nema Bošnjaka koji vrlo često ne sluša ove kur'anske dove i poruke na kaburovima najmilijih (bošnjački imami uče ove ajete na kaburu prilikom dženaza-namaza). Zapita li se koliko se one odnose na one koji sjede povrh kaburova još koju zemaljsku godinu života? Zaključujemo, stoga, da ova dova nije samo oprostajna poruka umrlima. Ona je vapaj živih. Ona je šansa, podsjetnik i lijek onima koji još uvijek imaju vremena da se poprave i da se pokaju.

Poslanik, a.s., govorio je da su mu završeci sure El-Bekare predati iz riznice ispod Arša. Također, kazao je da se šejtan neće moći primaći nijednoj kući u kojoj se tri noći uzastopno prouče dva posljednja ajeta sure El-Bekare.

U tome je snaga Kur'ana – ne samo da tješi one koji ostaju, već ih i usmjerava, podsjeća i čuva. Nasr u svome komentaru ovih kur'anskih dova navodi zanimljiva razmišljanja. *Ne uzimaj nas na odgovornost ako zaboravimo ili pogriješimo* može se odnositi na grijeh propuštanja, kao što je zaboravljanje obavljanja propisanih namaza, ili na grijeh činjenja, kao što je preljuba.

Ne stavljaš na nas teret obično se shvata kao referenca na savez ili pakt sklopljen s različitim uvjetima s drugim vjerskim zajednicama, poput židova i kršćana. Obično se tumači kao ublažavanje i smanjenje ritualnih i pravnih obveza koje su bile nametnute prošlim zajednicama, iako može označavati i druge vrste tereta.

Ne nameći nam ono što nemamo snage nositi odnosi se na zapovijedi i zabrane koje bi bilo preteško ispuniti. Neki komentatori Kur'ana spominju u ovom kontekstu hadis: "Zaista je Allah oslobodio moju

zajednicu od grešaka, zaborava i onoga što su bili prisiljeni činiti."

Različiti hadisi opisuju kako, nakon svake fraze molitve koje je izgovorio Poslanik ili vjernik u ovom ajetu (ne uzimaj nas na odgovornost, ne stavljaš na nas, ne nameći nam, oprost nam, pomiluj nas), Allah odgovara s: "Učinio sam to" ili "Da", ili Poslanik dobija odgovor od Džibrila: "Učinio je to." Kaže se da je, nakon što bi završio ovu suru, istaknuti ashab Mu'az ibn Džebel govorio "āmīn" (Nasr, 2015:125).

Zaključak

Za razliku od ranijih naroda, koji su često bili kažnjavani zbog svojih propusta i grešaka, Uzvišeni Allah je iz milosti i posebne ljubavi prema Poslaniku, a.s., oprostio ovom umetu zaborav. To je, zaista, velika i neizmjerena blagodat, jer zaborav je ljudska slabost i neminovnost. Ono što vjernici nehotice učine, ili učine iz

zaborava, ili budu primorani da učine, Uzvišeni Allah u Kur'anu ostavlja mogućnost da im to oprost. Prema mišljenju brojnih učitelja vjere, svaki put kada Allah, dž.š., u Kur'anu kaže *oprostiće kome hoće* ili *da će oprostiti*, to označava prevagu Božije milosti – i da to znači da će doista oprostiti. Takvi izrazi oprosta predstavljaju dokaz posebne Božije milosti i Njegove izuzetne pažnje prema umetu Njegovog miljenika, Muhammeda, a.s.

Kur'an u posljednjem ajetu sure El-Bekare podučava vjernike da mole Stvoritelja da im ne uzima u grijeh zaborav, niti da na njih tovari breme koje su nosili prijašnji narodi, a koje je bilo preteško i opterećujuće. Ovo označava da je Allah pravedan i milostiv, jer ne očekuje od ljudi savršenstvo, već razumije ljudske slabosti i pruža im priliku za oprost. Također, podsjeća vjernike na važnost iskrenog obraćanja Allahu u dovi i uzdanja u Njegovu milost i oprost.

Literatura

Karić, Enes (2001). *Kako tumačiti Kur'an*. Sarajevo: El-Kalem.
Er-Razi (1981). *Et-Tefsir el-kebir (Me-fatih el-Gajb)*. Bejrut: Dar el-fikr.
Schimmel, Annemarie (2001). *Odgovoranost Božijih znakova: Fenomenološki pristup islamu* (prev. Fikret

Pašanović). Sarajevo: El-Kalem.
Et-Taberi (1995). *Džami' el-bejan 'an te'vil el-Kur'an*, XXX. Bejrut: Dar el-fikr.
The Study Quran: A New Translation and Commentary (2015). Seyyed Hossein Nasr, et al. New York:

HarperOne.
Et-Tusteri (2016). *Tefsir* (prev. Nedžad Čeman). Sarajevo: D. D. Fojnica,
Ez-Zamahšeri (2005). *Tefsiru el-Kešaf*. Bejrut: Dar el-ma'rifeh.
Ez-Zerkeši (1988). *El-Burhan fi 'ulum el-Kur'an*. Bejrut: Dar el-fikr.

الموجز

أواخر سورة البقرة

رفعت شاهينوفيتش

تحمل أواخر سورة البقرة رسالة إيمانية قوية عن قدرة الله ووحدانيته وعدله. وتؤكد الأجزاء الأولى منها على أن الله يملك كل شيء في السماوات والأرض، ويغفر لمن يشاء. وفي الأدعية التي تليها، يسأل المؤمنون الله ألا يعاقبهم على الأخطاء غير المقصودة والنسيان، وألا يحملهم فوق طاقتهم. ثم يسألونه أن يغفر لهم ما مضى من الذنوب، وأن يحفظهم من الفتن التي تفوق قدرة الإنسان. وتذكر هذه الآيات بأهمية التوبة والمسؤولية الدينية والالتزام بشرع الله، سواء في التعامل مع النفس أو مع الآخرين. إن الآيات الأخيرة في سورة البقرة ليست مجرد دعاء للأموات، بل هي توجيهات للأحياء، تحثهم على الاستقامة والتوبة واليقين برحمة الله.

الكلمات المفتاحية: أواخر سورة البقرة، قدرة الله، المغفرة، الدعاء، المسؤولية الدينية، عون الله.

Abstract

FINAL VERSES OF SŪRAH AL-BAQARAH

Rifet Šahinović

The final verses of Sūrah al-Baqarah carry a powerful theological message about God's omnipotence, oneness, and justice. The initial parts of the verses (*ayah*) emphasize that Allah has dominion over all that is in the heavens and the earth, and that He forgives whom He wills. In the following supplications, believers plead with Allah not to punish them for unintentional errors or forgetfulness and not to burden them beyond their capacity. The prayer also seeks forgiveness for past sins and protection from trials beyond human endurance. These verses highlight the importance of repentance, personal responsibility, and adherence to divine law – both in relation to oneself and others. Far from being only a prayer for the deceased, these verses serve as guidance for the living, calling them to moral integrity, repentance, and faith in God's mercy.

Keywords: final verses of Sūrah al-Baqarah, divine power, forgiveness, supplication, believer's responsibility, God's mercy